

הספרות כסדק צר בין שני פסוקים

הספרות היא סדק צר בין שני פסוקים. הרווח וההצלה, שבהם שירה נחבאת. קפיצת הדרך שמאפשרת להחליף חיים נסבלים בחיים שראוי לחיות אותם.

כשאליהו התשבי פורץ לתנ"ך בסערה וללא כל הכנה מוקדמת, הוא מודיע למלך החוטא אחאב, שמעתה והלאה לא יירדו גשמים, "אלא לפי דְּבָרִי". בפסוק העוקב אליהו שם פניו מזרחה כדי להסתתר "בנחל כרית אשר על פני הירדן". ברווח שבין שני הפסוקים הללו מסתתרת תורת הספרות. אל תוך סדק צר בין פסוק א' לפסוק ב' מתגנבות שאלות שיש בכוחן לפרנס ספר עב-כרס. מה אמר אחאב? למה אליהו מסתתר? מדוע מוטלת בצורת כעונש? איך ייעצרו הגשמים וישובו מעצירתם לפי דבר אליהו ולא לפי דבר ה'? ומי אתה, אליהו? בן של מי אתה? אֵיךְ אֵילָן הַיּוֹחֲסִין, כפי שמקובל בקרב נביאי המקרא?

התגובה של אחאב נחסרת, אך לא מפני שלא הגיב, אלא מפני שהסופר המקראי בחר להשמיטה. בנקל משלימים הקוראים את חרון אחאב ואת פקודתו להרוג את אליהו, שהרי על גדת הנהר בפסוק ב' נחבאת מילת מפתח: "ונסתרת". על נקלה יסיקו הקוראים שאליהו נרדף כי אחאב רודף. הקוראים הבקיאים יותר יגיעו למסקנה שבצורת היא ענישה מתבקשת משום שאחאב מקדם ברחבי ממלכתו את הסגידה לבעל, אל הסערה והגשם. אך ערמומית מכל היא מניעת הפרטים באשר לזהותו של אליהו ובאשר לתעוזתו הכמעט-אלילית לתבוע בעלות על הורדת הגשם. בתחבולה ספרותית מתוחכמת מעוניין הסופר המקראי שנפקק באליהו, שנטייל בו ספק, שיקנן בנו החשד שמא אליהו נכלולי ונמנה עם נביאי השקר כדוגמת נביאי הבעל והאשרה, המאכלסים לעייפה את דברי ימי אחאב ואת ארמונו. ולראיה: תוארו של אליהו בפסוק א'. התשבי. לא הנביא.

פרק י"ז, שבו אליהו מבצע כניסה דרמטית למלכים א', אינו אלא בית ספר לספרות. במרוצת עשרים וארבעה פסוקים מסחררים מחולל אליהו שלושה ניסים בזה אחר זה

בעיצומה של בצורת כבדה ובעטייה. במהלך הנס הראשון נחלצים עורבים להגנתו של אליהו ומכלכלים אותו בשפך נחל כרית לירדן. במהלך הנס השני עולה בידה של אישה אלמנה וקשת-יום, המגדלת את בנה הקטן, לכלכל את אליהו, אף שבאמתחתה רק כד וצפחת, ובעומק קרקעיתם – רק שאריות של קמח ושמן. וממש כפי שצ'כוב לימד אותנו שאקדח המופיע במערכה הראשונה חייב לירות במערכה האחרונה, כך גם הסופר המקראי מלמדנו שילד המבליח לרגע במהלך הפרק, חייב לכבב באירועי סוף הפרק, כשאנו חרדים ומתפללים לשלומם. וכך מגיע הסיפור אל שיאו במהלך הנס השלישי, כשחיי הילד בסכנה. "ויהי חוליו חזק מאוד עד אשר לא נותרה בו נשמה".

כעת, י"ח פסוקים בלבד לאחר שהפציע, נדרש אליהו להוכיח שהוא איש אלוהים ולא מאחז עיניים. בעוד הילד מוטל לפניו, מחוסר הכרה, מנסה אליהו להנשימו. "ויתמודד על הילד שלוש פעמים, ויקרא אל ה' ויאמר: ה' אלוהי, תשב נא נפש הילד הזה על קרבו". האישה החד-הורית מטילה ספק באשר ליכולותיו של אליהו. היא מטיחה בו דבר-אשם, ומכנה אותו בלעג "איש אלוהים". "מה לי ולך, איש האלוהים? באת אלי להמית את בני?". לתדהמתנו מתחוויר לנו שאליהו עצמו מפקפק ביכולותיו, כשהוא מגלגל את האשמה אל אלוהים. "הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה?". התדהמה מתעצמת נוכח המילים שבוחר הסופר בקפידה כדי לספר לנו מי מציית למי. לא אליהו שומע בקול ה', כי אם להיפך. "וישמע ה' בקול אליהו, ותָשֵׁב נפש הילד על קרבו, ויחי". הילד שב לחיים בפסוק החותם את הפרק, ואמו פוסקת את פסוקה: "עתה זה ידעתי כי איש אלוהים אתה, ודבר ה' בפִּיךָ אמת". אם "עתה זה ידעתי", משתמע ש"עד עתה לא הייתי בטוחה". זו תחבולה מכוונת בספרות. נפש הקוראים מתמזגת בנפש הדמות החדשנית. חשדותיה של האם אינם אלא הד למתחולל בנפש הקוראים. הרי אנו, הקוראים, חפצים בהוכחה לכך שאליהו איש אלוהים הוא, ודבר ה' בפיו אמת. אבל יותר מכל זקוק לכך הסופר. הסופר המקראי נזקק לאמונו תחילה, בטרם ימשיך לתאר את מאבקי אליהו ואחאב. ואת אמונו הוא מקבע באמצעות האלמנה ובנה.

מכל הילדים בעולם, הייתי אני הילד שהשתוקק בעוצמה הנואשת ביותר לבואו של אליהו בפסח. שיכבוש את הכסא הריק. שיתמודד עליי. כל שנה, בפסח, הגיעה המתיחות ביני לבין אבי לשיאה. אבי אינו איש של מילים. מעולם לא עלה בידו לנסח משפט כהלכתו. את מיטב המילים אינו יודע, ועל סדרן אינו אמן. כשהנחה ביד רמה ובלשון כבדה את טקס קריאת ההגדה, היו המשפטים נבלעים בפיו ומתפוררים לשברי אותיות, כאילו בא להמיתן. "ולא נותרה בן נשמה". הייתי עוקב אחר המילים בעיני ומשיב להן את הגייתן בלבי. שם, בילדותי, קיבלתי את ההחלטה לא להיות אבי. התחלתי לכתוב. העמקתי בקריאת ההגדה ובתנ"ך. אפשרויות אחרות לא היו. פרוזה ושירה לא נמצאו בבית. לא ספרות ישראלית ולא מבחר מספרויות העולם. רק ספרי לימוד לבית הספר היו בבית. ותנ"ך. אפילו הרומן שלי עם הספרייה הציבורית, בית כ"ץ בקרית ביאליק, היה קצר-ימים. שבתי הביתה פעם אחר פעם עם סיפורי תנ"ך מאוירים לילדים, עד שפעם אחת ביטלה אמי את המנוי לספרייה מתוך חשש שהילד שלה יחזור בתשובה.

ואף על פי כן, מכל המקומות בעולם פגשתי את אמי בספרות. הדבר אירע כשנרקמה מערכת יחסים בין יונתן, חייל פצוע-מלחמה, לבין ורד-לאה, בת לניצול שואת יהודי

יוון – בספרה של לאה איני, "ורד הלבנון". פתאום קמה לנגד עיניי סבתי, ניצולת שואת יהודי יוון. וקמה אמי, שסייעה בשיקומו של חייל פצוע. וקם החייל הפצוע, שעלה באש במלחמת ששת הימים, והפך לנכה מלחמה. אבי.

סבתא שלי, רוזה, נולדה ברודוס שביוון. תחת שלטון איטלקי. אבי סבתי, איז'קו דנטה, קבור בבית העלמין היהודי ברודוס. לאמה של סבתי, רגינה, ולאחיותיה של סבתי, מטילדה, שרה, ג'ויה וסוזנה, אין קבר שניתן לפקוד אותו. הן נשלחו מרודוס לאושוויץ, שם נרצחו בתאי הגזים. אחיה של סבתי הספיק להימלט לקונגו, אז בלגית. ואת סבתי מילט ספן בשם מריו, לימים סבא שלי. כל שנות ילדותי לא ידעתי שאני נכד לפליטת שואה. רוזה לא נתנה דרור לגעגועיה ולייסוריה ולא דיברה על אמה ואחיותיה. אמי לא הפנימה את העובדה שהיא "דור שני". לי לא היה מושג שהשואה הגיעה ליוון. בבית הספר לא לימדו את הפרק הזה בהיסטוריה. אבל בגיל 34 קראתי – מתוך אחת הדמויות של לאה איני – איך סבתא רוזה שלי ניסתה להניא את אמי מנישואין לאבי. "את רוצה לסבול כל החיים? לשרוף לך את המזל?... יש לה סיפור עם פצוע... לא מספיק השואה... חייל בבית חולים היא הביאה לנו. והנה זה החייל – אינווליד".

אבי, שנפצע בחזית המצרית במדבר סיני, היה – טרם פציעתו – כדורגלן מקצועי. אבי, שמעולם לא ראיתי מחזיק ספר בין ידיו, הרבה לקרוא את מוסף הספורט של "ידעות אחרונות". ואם התגלגל לידי המוסף של "מעריב", שחיבב פחות, גמע גם אותו. בסדר פסח הרבה אבי לספר ביציאת מצרים. אבל דחה חובתו לספר ביציאת מצרים הפרטית שלו, פציעתו במערכה בסיני. כל ילדותי אהב אבי כדורגל, ואני שנאתי. אבי היה ליכודניק, ואני החלטתי להיות מערכניק. אבי לוקה בדיבורו, ואני נעשיתי משורר.

כשבא אל קיצו גיל הטיפש-עשרה, החכמתי. קטפתי תובנות כמו תפוחים מעץ. הבנתי בן של מי אני. כשהיה אבי בן עשרים חרב עליו עולמו. המלחמה שמה קץ לתשוקת הכדורגל שלו. את החיים שרצה לחיות נאלץ להחליף בחיים שניתן לחיות. היום אני נדהם כשאני נשאב לצפייה במשחק כדורגל ואוהד את הקבוצה של אבא. היום אני משתומם כשאני מודה שיש לפעמים היגיון בטיעון של ליכודניק. ותמיד אני נחרד כשאני מאבד את רהיטות הדיבור ונפלטות מפי הלא-מילים של אבי: "נו... אה... זה... איך קוראים לזה". נדרשו לי שלושים שנה להבין שאבי כבד הפה והלשון עשני משורר. וידרשו לי עוד שלושים שנה להתפייס עם עילגות הלשון, שקופצת עליי לא פעם, ביומיום. אבל בנעוריי, מתוך פחד שאהפוך לאבי, מילאתי את הפער שבינו לביני בקריאה בתנ"ך. שפת התנ"ך אפשרה לי להשחזר מילים ולשייפן משום שניסוחי אבי – בוסר, ומילותיו קהות. בדירה שבה עברו עליי ימי ילדותי ונעוריי, לא היה ולו מדף ספרים אחד; ובבגרותי חלמתי שתהיה לי יום אחד ספרייה ביתית מקיר אל קיר, ובתווך – שולחן כתיבה ומנורת קריאה. ובצד המנורה כורסה, שולחן קטן וספר פתוח. אני כותב שירים, וכששיר נכתב ועולה יפה, כשטור אל טור מביע אומר, נשחז ומשתייף לפי דְּבָרִי, הרי זה כאילו נכנס אליהו הנביא להתמודד עליי. ומחייה אותי. הספרות היא סדק צר בין שני פסוקים. הפער שבין פרק א' בחיים לפרק ב'. הרווח וההצלה, שבהם שירה נחבאת. קפיצת הדרך שמאפשרת להחליף חיים נסבלים בחיים שראוי לחיות אותם.